

Badderende Gaai, 14 oktober 2021 | Hugo Weenen

Een portret van de Gaai

Dick A. Jonkers

Volgens veel mensen zijn Gaaien schreeuwers, met hun doordringend gekrijs, en struikrovers. Er zijn er ook die ze kwalificeren als een doortrapte gauwdief. Hij behoort tot het gajes dat graait en snaait. Het is een boosdoener, die in de broedtijd (veel) jonge vogels en eieren rooft en werd daarom vroeger te vuur en te zwaard vervolgd. Gelukkig is dat laatste al enige tijd niet meer het geval en valt hij tegenwoordig onder de Wet natuurbescherming. Als inheemse vogelsoort is de soort nu jaarrond beschermd.

Het formaat van een Gaai is vrijwel gelijk aan dat van een Kauw, maar hij valt onmiddellijk op door zijn bonte verenkleed. Korte afstanden overbrugt hij in een licht golvende moeizame vlucht; tijdens de trek is die onzeker. Andere onderscheidingstekens zijn het af en toe

opzetten van de kruinveren, hippen op de grond en hoppen in bomen en struiken. Typerend gedrag is waakzaamheid, die zich uit door onrust. Met luidkeelse kreten klinkend als schrèk of schræk maak hij zijn aanwezigheid kenbaar. Genoeg hierover. 'Een beeld zegt meer dan duizend woorden'.

Voorkomen en leefgebied

De soort komt als broedvogel verspreid over het hele land voor, maar ontbreekt in agrarisch aaneengesloten, zeer open landschap in het centrale en noordelijke deel van Friesland bij de Waddenzee. Hetzelfde geldt voor dit type landschap in het noordoosten van Groningen. Het leefgebied is zeer gevarieerd. Het kan bestaan uit loof- en naaldbossen, opgaand hout, onder meer in grienden, houtsingels, eendenkooien, parken, recreatieterreinen, kerkhoven en op landgoederen. Ook

binnen de dooraderde bebouwing van stadjes en dorpen, waar houtachtig gewas in de vorm van bosjes, singels en heesters aanwezig is, wordt gebroed. Dit gaat eveneens op voor villawijken met een dergelijke structuur. Halfopen agrarisch cultuurlandschap wordt ook bezet, maar dan moet dit wel bosfragmenten, waaronder houtsingels, bevatten en niet geïsoleerd liggen. Zelfs boerenerven in open landelijk gebied worden af en toe gebruikt om te nestelen.

De Gaai staat te boek als standvogel, omdat hij het hele jaar door in ons land verblijft. 's Winters zijn ze vrijwel overal aanwezig behalve in boomloze gebieden. In de Sovon Vogelatlas van Nederland uit 2018 wordt aangegeven dat de Gaai in de periode 2013 - 2015 in 90% van de atlasblokken voorkwam. Met 40.000 tot 65.000 broedparen gaat het dus goed met deze vogel.

Invasie

Eens in de zoveel tijd hebben we te maken met een invasie door de komst en doortrek van vele duizenden exemplaren. Merkwaardig eigenlijk, want het lijken slechte vliegers. Het verschijnsel manifesteert zich onregelmatig; tijdens de invasie van 2019 waren het 80.000 – 110.000 exemplaren. Hiervan bleef een aanzienlijk aantal overwinteren. De herkomstgebieden bevinden zich in Oost-, Midden- of Noord-Europa. Bij het Vogeltrekstation in Wageningen zijn terugmeldingen bekend van geringde Gaaien uit Duitsland, voormalig Tsjecho-slowakije en Rusland. Over de reden voor die massale verplaatsingen tast men nog steeds in het duister. Waarschijnlijk heeft het verschijnsel te maken met een samenspel van twee elementen in de hierboven genoemde streken of landen. Een uitstekend broedjaar met veel uitgevlogen jongen en tegelijkertijd een seizoen met een slechte eikelproductie.

Eten en gegeten worden

Als we kijken naar wat de Gaaien eten, passeert een bonte verzameling voedsel de revue. Niet zo vreemd, want de

vogels staan te boek als omnivoor. Alles wat behapbaar is wordt gegeten. Daar horen ook door de mens achtergelaten voedselresten en ander etenswaardig afval bij.

Bij het voeren van vogels in de winter kan worden genoten van hun toeren om ook een graantje mee te kunnen pikken. Allerlei zaden, vetbollen, slingers met pinda's en vogelpindakaas vormen vaak het aanbod. In het seizoen dat volgt, proberen ze een allegaartje van diersoorten en ander voedsel te bemachtigen. Teneinde hun broedsels groot te kunnen brengen gaan Gaaien op zoek naar geschikte organismen die talrijk aanwezig zijn. Dit betreft ook de eieren en jongen van andere soorten uit de eigen familie van kraaiachtigen. Wanneer een nest wordt bedreigd, maken de oudervogels veel kabaal. Ook vogels van een groter formaat zoals de Patrijs worden gepredeerd. De conclusie die dan al snel wordt getrokken is dat de dieven moeten worden vervolgd. Hoe zo, is er dan sprake van achteruitgang van broedvogels door het aantal broedparen van de Gaai? Voorlopig lijkt dat niet het geval zijn. De negatieve invloed van de Gaai op

vogelpopulaties is door mij nergens in soortbeschrijvingen aangetroffen. De variatie aan voedselbronnen die de Gaai gebruikt is zeer groot. Insecten van uiteenlopende soorten, larven en rupsen zijn volop beschikbaar in het voorjaar, evenals muizen, kleine vissen, padden, kikkers, wormen en huisjesslakken. Van laatstgenoemden worden hun huisjes kapot gebeiteld. Wanneer dit geregeld op een vaste plek met een harde ondergrond gebeurt ontstaat daar een zogenaamde gaaiensmidse.

Giftige slangen

Een auteur uit het begin van de vorige eeuw haalt een collega aan die de Gaai als de hoofdverdelger van de adder beschouwde. De aanvaller pikte deze giftige slangen zo vaak in de kop, dat die de geest gaven. Ook de ringslang staat op de prooidierenlijst.

Behalve carnivoor is de Appelvrêeter – een van zijn volksnamen – ook herbivoor door het verorberen van fruit, bessen en zaden, graangewassen, bloemknoppen, erwten en zaden, waaronder ook van kegeldragende naaldbomen en aardappels.

Gaai kijkend naar zijn spiegelbeeld, 14 oktober 2021 | Hugo Weenen

Weer later in het seizoen komt er meer eetbaars. In jaren met een zeer goede dracht, de zogenaamde mastjaren, manifesteert dit fenomeen zich door het verorberen van grote hoeveelheden eikels, beukenootjes, hazel- en walnoten. De voorkeur voor eikels blijkt uit de volksnaam Eikelaakster. De Gaai vertoont hamstergedrag door eikels te verstoppen en heeft hierdoor faam verworven als een soort bosbouwer. Het verhaal doet de ronde dat hij eikels elders onderbrengt wanneer hij merkt bij het verstoppen te worden geobserveerd. Hij schijnt jaarlijks zo'n achthonderd eikels te verbergen. Wanneer schaarste ontstaat worden de eikels opgediept. 's Winters zou hij ook in staat zijn ze onder een sneeuwdek terug te vinden. De exemplaren die hij ter plekke wil consumeren worden daar met de snavel bewerkt om ze zoveel mogelijk van de taaie schil te ontdoen.

door Gaai aangepikte eikel

Gaaien zijn geen lieverdjes, maar predatie is een onderdeel van het leven van dieren. Zo kan het zijn dat gaaien zelf ook het slachtoffer worden van dit gebeuren. In de voortplantingstijd kunnen eekhoorns hun nesten met eieren of jongen leegroven. Andere belagers zijn enkele roofvogelsoorten en de Ekster. Verder kunnen waarschijnlijk ook Zwarte Kraai en Boommarter hiertoe worden gerekend.

Klanken

Onze 'vriend' heeft een grote verscheidenheid aan klanken in huis. Om te beginnen de uiteenlopende rauwe kreten van hemzelf. Verder het mauwen van de Buizerd, kraaien van een haan, kakelende kip, blaffende hondjes, het "tjuk tjuk" van eekhoorns en het hinniken van een veulen. Zelfs het scherpen van een zaag wordt genoemd. En dit is nog maar een greep uit zijn repertoire.

Hij is als het ware een soort spotvogel met het talent om geluiden na te bootsen. In de broedtijd laat hij allerlei agressieve klanken horen om zijn territorium af te bakenen. In dezelfde periode is er ook zang te horen, ontleend aan andere soorten, klinkend als een ingetogen wijsje. Dit moet ertoe leiden dat er gaat worden gepaard. Een baaierd aan zangvogelsoorten komt voorbij. Een greep uit de soorten die worden geïmiteerd levert een heel lijstje op: Havik, Spreeuw, Merel, Zwartkop, Ekster, Grauwe Klauwier, Wielewaal, Wilde Eend en de Scharrelaar, een in Nederland vrij zeldzame dwaalgast.

Schuttersfeest

Gaaischieten is een vermaak in een deel van Zeeland. De oplettende lezer zal zich afvragen hoe dat mogelijk is. In de inleiding staat toch dat hij beschermd is. Dat klopt, want deze bezigheid heeft niets te maken met de jacht op Gaaien. Het is een schuttersfeest op de jaarlijkse kermis in juli, waarbij men vanaf een hoge paal met een geweer of pijl en boog vroeger op een bont versierde vogel (papaai) schoot. Een Zuid-Bevelandse overlevering wil dat Jacoba van Beieren (1401-1436) aan een 'schieting' heeft deelgenomen en daarbij de gaai van een paal heeft geschoten. Tegenwoordig gaat het om nepvogels of andere ornamenten op een stellage.

Volksnamen

Een zee van namen duidt erop hoe bekend de vogel is. De wetenschappelijke naam is *Garrulus glandarius*, wat krassende eikelzoeker betekent. Heel lang werd hij Vlaamse Gaai genoemd en er circuleren ook maar liefst ruim zeventig volksnamen. Daar kwam ik achter bij het raadplegen van het standaardwerk over vogelnamen en hun betekenis.

Lang geleden werd de soort in het Latijn nog *gaius* genoemd. Zou hier de naam *gajes* uit voortgekomen zijn, waarmee men schreeuwers bedoelt? Een vraagteken staat eveneens bij de aanduiding Vlaamse in zijn naam. De herkomst zou de relatie zijn tussen het roodbruin in de vlag van Vlaanderen en de kleur in de veren. In Wallonië, waar Frans de voertaal is, wordt hij *Gay* genoemd.

Bij elke naam of bijnaam worden vaak de plaatsen, provincies en streken genoemd waar een karakteristieke benaming is aangetroffen. De talrijkste is de Meerkol, een verbastering van Markol(f). De oorsprong ligt bij Marculphus, een personage uit een heldensage vermaard om zijn praatjes, grappen en spotten, conform de hoofdfiguur in mijn verhaal. "Het is ne goai" was een uitdrukking in het dialect.

Een verwijzing naar gedrag is de naam Merretkōrref – een hengselmand–

Opstelling voor gaaischieten

verwijzend naar het hamstergedrag tijdens het verzamelen van voedsel. Wat dat laatste aangaat spreekt de naam Eikelpotter voor zich. De verwantschap met het uiten van kreten manifesteert zich in de naam Krijtekster en die met bos in Hoaltekster. Zo zijn er nog veel meer interessante verhalen over dit onderwerp te vertellen, maar overdaad schaadt. In spirituele kringen wordt de Gaai zowel een aarde- als luchtwezen beschouwd. Zijn verendek bezit hemelsblauw op de vleugels en aards lijkend bruin op het lichaam. Daarnaast zijn op andere plekken zwarte en witte veren vertegenwoordigd. Zij staan voor het licht en het duister. De Gaai is de boodschapper tussen hemel en aarde en wordt in de kringen van aanhangers beschouwd als een schepsel dat helpt om in je ware kracht te gaan staan.

Groene beroepen

Een veer op de hoed steken is niet alleen een gezegde. Het gebeurde letterlijk heel lang door blauwe vleugelveertjes op dit hoofddekseel te bevestigen. Mensen die dat deden werkten meestal in groene beroepen: boswachters, jachtopzichters en houthakkers in het Hoge Noorden. In de jachtwereld was dit ook lange tijd gebruikelijk.

Er is overigens een levendige handel in de blauwzwart gebandeerde dekveertjes. Creatieve geesten gebruiken ze voor tal van doeleinden, waaronder in sieraden en als pen. Vliegvissers gebruiken ze bij hun hobby als lokaas.

Parasieten

Dieren kunnen belaagd worden door parasieten, maar proberen die overlast tegen te gaan. Gaaien kunnen hinder ondervinden van veerluizen en nemen daarom een bad. Niet in water, maar in een mierenhoop. Zij gaan daar met gespreide vleugels op zitten. De mieren reageren daarop door te trachten de indringer te verdrijven met het spuiten van methaanzuur, ook wel mierenzuur genoemd. Het zuur schijnt een reinigende en dus effectieve werking te hebben.

Op de Gaaien raakt men nooit uitgekeken.

Geraadpleegde bronnen

- Blok, H. & Ter Steege, H. (2008). De Nederlandse vogelnamen en hun betekenis. Uitgave in eigen beheer. Leidschendam/Waalre: 228-230.
- Binsbergen, N. & Mooy, D. (1937). Zien is kennen. Schoonderbeek, Laren: 324.
- Brehm, A.E. (1920). Het leven der dieren vogels deel 2 - De Vogels. P.A. van Belkum Azn., Zutphen: 164-165.
- Bossema, I. (1967). De Vlaams Gaai als predator van jonge vogels. De Levende Natuur 70 (4): 86-92.
- Glutz von Blotzheim, U.N. & Bauer, K.M. (1993). Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Bd.13./III. Passeriformes (4. Teil) Aula Verlag, Wiesbaden: 1416, 1430-1433.
- Hustings F. & Koffijberg, K. (redactie). (2018). Vogelatlas van Nederland. Sovon, Nijmegen/Kosmos, Utrecht/Antwerpen: 392-393.
- Kompanje, E.J.O. (2023). Een gaaiensmidse. Straatnieuws 35(2): 49-51.
- Speek, B.J. & Speek, G. (1984). Thieme's vogeltrekAtlas. Thieme & Co., Zutphen: 260-261.
- Teixeira, R.M. (samenstelling). (1979). Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten & Stichting Ornithologisch Veldonderzoek Nederland: 348.
- Witherby, H.F., Jourdain, F.C.R., Tichurst, N.M. (1965). The handbook of British birds. Volume 1. Witherby Ltd. Londen: 33.

Gaai in de sneeuw, 8 februari 2021 | Hugo Weenen

